FELICIA ȘERBAN

DIN LEXICUL SCRIERILOR LUI DOSOFTEI

Dintre scrierile mitropolitului Dosoftei, *Dicționarul limbii române* [1] a utilizat ca sursă *Psaltirea în versuri* (1673) [2], *Viața și petrecerea sfinților* [3] și, doar indirect, *Molitvenicul* (1681), prin studiul lui D. Pușchilă[4]. Interesante pentru varietatea lexicului și vechimea atestărilor unor cuvinte sunt, de asemenea, *Parimiile preste an* (1683). Vom prezenta, în cele ce urmează, cuvinte, variante, sensuri și contexte din *Molităvnic de-nțăles* și din *Parimii,* spre completarea informațiilor existente în *Dicționarul limbii române,* din părțile tipărite, precum și din cea în curs de elaborare la Cluj-Napoca (litera U). Unele cuvinte din aceste lucrări au intrat în DA fiind preluate din *Etymologicum Magnum Romaniae*[5] (de exemplu *aburel, adevărătate, ascultoi)* sau din alte surse.

Cuvinte neînregistrate în DA / DLR[6]

adunăciúne s.f. „faptul de a fi adunat, adunare": *Una putêrea, una adunăciunea, una închinăciunea Sv*[i]*ntei Troițe* (PAR. 127^{r}/2). Derivat: *aduna* + suf. *-ăciune.*

amuțíe s.f. „mutenie": *Atunce să deșertă amuțâia cătră certare, iară acmu să-noiaște împreunarea graiului, cătră spăseniia sufletelor noastre* (PAR. 105^{r}/21). Derivat: *amuți* + suf. *-ie.*

---

[1] *Dicționarul limbii române* (DA), literele A – L (Lojniță), București, 1913 – 1949; *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, literele M – Ț și U (ms.), București, Editura Academiei Române, 1965 – 1994.

[2] Dosoftei, mitropolitul Moldovei (1671 – 1686), *Psaltirea în versuri,* publicată de pe manuscrisul original și de pe ediținea de la 1673 de prof. I. Bianu, București, 1887.

[3] Mitropolitul Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților,* Iași, 1682.

[4] D. Pușchilă, *Molitvelnicul lui Dosoftei,* București, 1914.

[5] B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor,* tomul I – III, București, 1887 – 1893.

[6] Marea majoritate a acestor cuvinte, ale căror atestări le-am furnizat pentru TDRG[2] în cadrul colaborării la această lucrare, au fost înregistrate acolo; nu revenim asupra lor decât în câteva situații, pe care le vom menționa.

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 333 - 351

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

apoşá vb. I. t r a n z. „a umple de apă": *Loviş piatră în pustie şi curseră ape şi pârao apoşară* (MOLIT. 13^{v}/13). Format de la *apos*. Cf. *apătoşa*, în DOSOFTEI, P. V.^{2} 1 141.

blăznicí vb. IV. i n t r a n z. „a se înşela; a se lăsa ispitit": *Greşit-am, fărădelége făcut-am, ş-am blăznicit. Greşit-am, nedereptate făcut-am, ş-am stângăcit* (MOLIT. 104^{v}/26). Cf. rom. *blăzni*, slavonul *blazniti*.

bogorodícină s.f. „imn de slavă pentru Născătoarea de Dumnezeu": *Să să ştie că de astădz nice măcenicină, nice bogorodicină* [...] *să cântă* (PAR. 28^{v}/10). Din slavonul *bogorodičmu* (adj.) „al Maicii Domnului".

bogoslóvnic s.m. „propovăduitor, teolog" (sinonim învechit *bogoslov*): *Preuţ obârşêşte, necărturăreţ înţălepciune au învăţat, păscari bogoslovnici arată* (PAR. 102^{r}/18). Derivat : *bogoslovie* + suf. *-nic*.

bogovídnic s.m. „văzător de Dumnezeu": *Cătră naltul ceriului d*[u]*mn*[e]*dzăiesc suit, bogovidnicilor slava ta trimiţând* (PAR. 105^{v}/24). Cf. adj. slavon *bogovidčí*.

căpín s.m. „mărăcine": *Nepârlită de foc în Sinai,* [...] *căpinul pre Dumnădzău au arătat* (PAR. 120^{v}/13). Din slavonul *kǫpina*.

cercătáre s.f. „vizită făcută cuiva pentru a-l pedepsi": *Voi aduce rêle asupra lăcuitorilor* [...] *în anul cercătării lor* (PAR. 45^{r}/26). Este un deverbal de la *cercăta*, verb pe care DA îl înregistrează ca aparţinând cuvintelor create de mitropolitul Dosoftei, anume de la *a cerceta* prin contaminare cu *a căta*.

covás subst. „aluat"; (f i g.): *Curăţâţ dară vechiul covas, ca să fiţ nová frământătură* (PAR. 49^{r}/22). Din slavonul *kvasŭ* „aluat, drojdii"; cf. magh. *kovász*. Vezi şi *covaşă* (DA, TDRG^{2}).

covăséţ subst. „aluat de plămadă, drojdii": *Fraţilor, mic covăsăţ toată frământătura covăsêşte* (PAR. 49^{r}/21). Derivat de la *covas* + suf. *-eţ*.

dessemănă vb. I. i n t r a n z. „a nu fi la fel, a nu semăna, a diferi": *Acêea îş dessămăna cu multul decât fierile dentâi, şi coarne avea dzêce* (PAR. decembrie 23^{r}/6). Derivat: pref. *des-* + *semăna;* în *Vulgata: dissimilis autem erat ceteris bestiis*.

dezvălătucí vb. IV. t r a n z. „a desfăşura (un sul)": *Mână întinsă spre mine, şi-ntr-însă vălătuc de hârtie, şi o dezvălătuci* (PAR. 35^{r}/17). Formaţie parasintetică: pref. *dez-* + *vălătuc*.

dumnezeiátec, -ă adj. „dumnezeiesc": *Fire* [...] *prea dumnedzăiatecă, în tine ne-am botedzat* (PAR. 67^{v}/15). Derivat: *Dumnezeu* + suf. *-atec*. Cuvânt înregistrat în TDRG^{2}.

dumnezeitór s.m. „cel care este glorificat, adorat ca Dumnezeu": *D*[u]*mn*[e]*dzăitoriul tuturor blagoslovit eşt* (PAR. 119^{r}/19). Derivat: [în]*dumnezei* + suf. *-itor*. Cuvânt menţionat în TDRG^{2} s. v. *dumnezeiatec*.

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

fumăgăí vb. IV. r e f l. „a se preface în fum": *Cela ce să atinge de măguri, şi să fumăgăiesc*[...]. *Cela ce să-mbracă în lumină ca-ntr-o cămeşe* (MOLIT. 48^{v}/4). Derivat de la *fumăgău (=fumegai);* D. Puşchilă propune derivarea de la **fumăgai* (MOL. 69).

gond subst. „geamăt": *Nu dvoriia nime lui Iosif când să cunoştea fraţâlor săi, şi slobodzî gond cu plâns* (PAR. 22^{r}/7). Cf. gr. (ὁ) γόος, ac. γόον.

gonénie s.f. „prigonire": *Vor porni iarăş gonenie asupra direpţilor* (PAR. 134^{r}/7). Derivat: *goni* (cf. sensul 3^{0} în DA) + suf. *-enie.*

înfăţăráre s.f. „faptul de a da aparenţa unui personaj; prozopopee": *Aici aduce cuvintele Isaiei poeticul şi face un fêli oarecare de înfăţărare* (PAR. 87^{v}/15). Derivat parasintetic: pref. *în-* + *faţă* (cf. *făţări),* calc după gr. προςωποποιέω (πρόςωπον „faţă, figură; persoană" +ποιέω „a crea, a face").

însălăşluí vb. IV. t r a n z. „a pune să sălăşluiască înăuntru": *D*[u]*mn*[e]*dzău cuvântul pre tot mai marele preacurată casă a celui de o putêre şi de o fiinţă acmu însălăşluiêşte a duhului lucoare* (PAR. 13^{v}/3). Derivat: pref. *în-* + *sălaş;* în DA se face o trimitere la *sălăşlui,* unde nu mai este lucrat, întrucât în DLR s-a renunţat la tehnica redactării cuvintelor în „cuiburi".

învârtucioşá vb. I. r e f l. „a deveni puternic, a se întări": *Audzâţ păgîn obârşeniile pământului, vârtucioşii învinciţi-vă, că dară iarăş de vă veţ învârtucioşa şi iarăş învinciţ veţ fi* (PAR. decembrie 30^{r}/23). Formaţie parasintetică: pref. *în-* + *vârtucios.*

învieréţ, -eáţă adj. „învietor": *Să te proslăvim Preasv*[â]*nta Ficioară şi pruncă fire-mviereaţă* (PAR. 125^{r}/25). Derivat: *învia* + suf. *-ăreţ.*

învoitúră s.f. „învoire": *Cu de-a lăcomiilor strâmbătăţ chipuri şi a învoiturii noastre ceii strâmbe* (MOLIT. 118^{v}/24). Derivat: *învoi* + suf. *-iturâ.*

lemnuşél s.n. „lemn mic": *Acolo o femêie văduo culegea lemnuşêle* (PAR. 57^{r}/9). Derivat: *lemnuş* + suf. *-el.*

lúcă s.f. „lumină": *Fugi-va sorelui raza şi a stêlelor şireaguri, a tot ceriu lucă s-a rumpe* (PAR. 130^{v}/16). Din lat. *lux, lucis.*

malachí vb. IV. r e f l . „a practica onania": *Cu mirosul de-au aulmat spre păcat sau cu pipăitul de s-au malachit* (MOLIT. 76^{r}/3). Cf. rom. *malachie* şi vb. gr. μαλακίζω. D. Puşchilă îl consideră împrumut din slavonă (MOL. 81), dar în DLR subst. *malahie* are un etimon grecesc.

mâniác s.m. „scamator" lipseşte din DLR, în schimb este înregistrat în TDRG^{2}, cu atestări tot din Dosoftei *(Vieţile sfinţilor),* la care adăugăm: *Mâniiacii, nebunii, beţivii, fărmăcătorii vor fi la cinste* (PAR. 133^{r}/5); vezi în TDRG^{2} şi etimologia.

mântuitórnic, -ă adj. „mântuitor": *Giuru-te pre mântuitornica patimă a D*[o]*mn*[u]*lui nostru I*[isu]*s H*[risto]*s* (MOLIT. 48^{v}/11). Derivat: *mântuitor* +

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

suf. *-nic*. Cf. şi MOL. 65.

miáş s.m. „comandant, conducător al unei mii de oameni": *I-am pusu-i* [...] *să oblăduiască preste voi: miiaş şi sutari şi cindzăcêri şi vătaş pre dzăci* (PAR. decembrie 26r/1). Derivat: *mie* + suf. *-aş*. În TDRG[2] cuvântul este redactat pe baza unor atestări din *Codicele voroneţean*.

mlătí vb. IV. t r a n z . „a îmblăti": *Ghedeon, fiiul lui Ioas, mlătiia grâu într-are* (PAR. noiembrie 8v/21). Din slavonul *mlatiti*, cf. rom. *îmblăti*. Existenţa verbului cu forma neprefixată presupune şi revizuirea etimologiei la substantivul *mlătiş*, care nu mai trebuie raportat la *îmblăti* (DLR) sau la slavonă (TDRG[2]), ci la verbul *mlăti*.

mortátec, -ă adj. „muritor"; (substantivat): *Prin chin, mortateca cu de nestricat o-mbracă frămsêţe* (PAR. 67r/4). Derivat: *mort* + suf. *-atec*.

nărozíme s.f. „mulţime de norod, de oameni": *Să rădicară de la Elim şi veni toată nărodzime fiilor lui Izrail în pustiia Sim* (PAR. septembrie 3v/5). Derivat: *nărod* + suf. *-ime*.

năspreálă s.f. „faptul de a deveni mai aspru, mai greu de suportat": *Va fi de umbră dzua* [...] *şi de acoperemânt şi de ascuns şi de năspreală de ploaie* (PAR. *13r/13). Derivat: *năspri* + suf. *-eală*.

nătări vb. IV. i n t r a n z. „a slăbi de puteri": *Vor nătări şi vor cădea* (PAR. *23r/4). Derivat de la *netare;* cf. şi *nătărie*.

necredáş s.m. „necredincios": *Ritoricind d*[u]*mn*[e]*dzăieştile măriri apostolii, a Duhului facere părea beţie necredaşilor* (PAR. 118r/2). Derivat: pref. *ne-* + *crede* + suf. *-aş*.

nefăţări vb. IV. i n t r a z. „a nu se preface, a fi sincer": *Cine-i smerit, nefăţărind ca ipocriţii* (PAR. 82v/2). Derivat: pref. *ne-* + *făţări*.

negozós, -oásă adj. „fără murdărie, curat"; (f i g.): *Să mă priceştuiesc de d*[umne]*dzăieşt şi slăvite, negozoase şi de viaţă făcătoare a tale taine* (MOLIT. 97v/3). Derivat: pref. *ne-* + *gozos* (cuvânt neînregistrat în DA s. v. *goz)*.

neosebít, -ă adj. „fără deosebire, la fel": *Tot într-acêeaş putêre tutetrêle fêţe, neosăbită firea şi putêrea şi D*[u]*mn*[e]*dzăirea* (PAR. 118v/8). Derivat: pref. *ne-* + *osebit*.

nepricepós, -oásă adj. „care nu are pricepere": *Să nu gândiţ dară nepricepoşii hâtrie şi cei nedomoliţ băgaţ inemă* (PAR. noiembrie 9v/19). Derivat: *nepricepa* (verb atestat tot la Dosoftei, cf. DLR) + suf. *-os*.

neputrigăiós, -oásă adj. „care nu este putred, neputred": *Lemn neputrigăios alêge teslariul* (PAR. 6r/17). Derivat: pref. *ne-* + *putrigăios*.

nesămuít, -ă adj. „nenumărat": *Preste cisla nesămuitelor stêle, preste arina mării cu multul mai multul ţ-am greşitu-ţ* (MOLIT. 104v/1). Derivat: pref. *ne-* + *sămuit* (participiul lui *a sămui* „a număra", cf. şi *sămălui)*.

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

neviclenicIós, -oásă adj. „care nu înșeală": *Lepădând dară toată răutatea și tot vicleșugul și ipocrisiile,* [...] *ca nește acmu născuț cuconaș cuvântărețul și neviclenicIosul lapte să dorit* (PAR. noiembrie 15r/11). Derivat: pref. *ne-* + *vicleni* + suf. *-icios.*

neviclenít, -ă adj. (numai la Dosoftei) „care nu înșeală": *Platoșe de putêre,* [...] *pecête neviclenită, bucurie inimii, veselie vêcinică* (MOLIT. 67v/20). Derivat: *ne-* + *viclenit.* Înregistrat în TDRG[2] (după DOS. LIT.[2]).

nevrednicí vb. IV. t r a n z. „a considera nevrednic, a desconsidera": *N-ai nevrednicit a întra și-mpreună a cina cu păcătoșii* (MOLIT. 94v/4). Derivat de la *nevrednic.*

númeș, -ă adj. „renumit": *Aceia era uriiașii cei de veac, oamenii cei numeș* (PAR. *22r/1). Derivat: *nume* + suf. *-eș.*

olocárpomă s.f. „ ofrandă, jertfă": *Iaca focul și lêmnele, unde iaste oaia cea de olocarpomă?* (PAR. 58v/15). Din gr. ὁλοκάρπωμα.

osmoglásniță s.f. „octoih": *De astădz nice măcenicină,* [...] *nice osmoglasniță să cântă* (PAR. 28v/11). De la *osmoglasnic,* cu schimbare de sufix.

otăvós, -oásă adj. (despre terenuri) „cu otavă", p. e x t . „înverzit": *și-l așadză la loc luminat, la loc otăvos, la loc de odihnă, unde au lipsit durêrea* (MOLIT. 133v/17). Derivat: *otavă* + suf. *-os.* Cf. și MOL. 65; înregistrat în TDRG[2].

paraclít subst. „Sfântul Duh": *Lumina veni a Paraclitul și lumea au luminat* (PAR. 105v/10). Din gr. παράκλητος.

pard s.m. „leopard": *Pardul împreună va odihni cu iedul* (PAR. decembrie 28v/3). Din gr. (ὁ) πάρδος.

păgânățí vb. IV. i n t r a n z. „a face fapte de păgân; a păcătui": *Greșit-am, fărălêge făcut-am, păgânățit-am* (MOLIT. 83v/20); *Carii greșesc spre mine păgânățesc într-ale lor s*[u]*flete* (PAR. *27r/3). Derivat regresiv de la *păgânăție;* D. Pușchilă îl derivă de la *păgânătate* (MOL. 69).

pălăitór, -oáre adj. „care arde cu vâlvătaie": *Carâta lui – foc pălăitoriu, râu de foc cura de mergea pre denaintea lui* (PAR. decembrie 23r/14). Derivat: *pălăi* + suf. *-itor.*

pândărésc, -eáscă adj. „de pândar": *Părăsî-să-va fiica Sionului ca coliba în vie și ca pătulul pândăresc în grădină* (PAR. *1v/12). Derivat: *pândar* + suf. *-esc.*

pevg s.m. „pin": *Slava Livanului la mine va veni, cu chiparis și pevg și cu chedru depreună* (PAR. septembrie 4r/6). Din slavonul *pevgŭ.*

piatdeseátniță s.f. „Rusalii", având sinonimul învechit *cincizeci,* rezultat prin traducerea cuvântului slavonesc (cf. MOL. 58; în DLR s. v. *rusalii* ca nume de sărbătoare nu sunt date sinonime): *Într-aceastaș dzî, dumineca a opta de la*

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

Paşte, Sv[â]*nta Piatdeseatniţă, adecă Cindzăcile, sărbăm* (PAR. 116^{v}/8); şi în forma *petideseatniţă: De s-a tâmpla la văznesenie sau la petideseatniţă* (PAR. martie 42^{v}/4). Din slavonul *пѣтидесѧтница.*

plăcătúră s.f. „faptul de a plăcea; farmec fizic": *Mincinoase plăcături şi deşartă frămsêţă a femêie nu iaste întru tine* (PAR. 28^{v}/4). Derivat: *plăcea* + suf. *-ătură.*

plăzmătăréţ, -eáţă s.m. şi f. „creator, plăsmuitor": *Începătură mie şi stat, plăzmătăreaţa ta fu porunca,* [...] *din pământ trupul mi-ai plăzmuit* (MOLIT. 146^{r}/8). Derivat: *plăsmuit* (supinul lui *plăsmui)* + suf. *-ăreţ.* Cf. şi D. Puşchilă, care-l consideră derivat de la *plăsmui* cu suf. *-tăreţ* (MOL. 64).

poruncitúră s.f. „poruncă": *Voi spori căile tale şi porunciturile tale* (PAR. 70^{v}/9). Derivat: *porunci* + suf. *-itură.* Redactat în TDRG^{2} pe baza respectivei atestări din Dosoftei.

postăţí vb. IV. t r a n z. „a împărţi în postate": *Cela ce-au zâdit cerul ş-au postăţât munţâi cu tăbărciia* (MOLIT. 48^{v}/1). Derivat de la *postată.*

povăţáş s.m. „povăţuitor": *Acela ş-a înţălepciunii povăţaş iaste, şi înţălepţâlor îndireptătoriu* (PAR. noiembrie 11^{r}/12). Derivat: *povaţă* + suf. *-aş.*

prăsiciúne s.f. „ceea ce se prăseşte, ceea ce se naşte": *A firii noastre prăsâciuni slobodzâş* [...] *cu naşterea ta* (MOLIT. 12^{v}/16). Derivat: *prăsi* + suf. *-iciune.* La D. Puşchilă glosat „naştere" (MOL. 60).

preacurvăreáţă s.f. „femeie desfrânată": *Voi fi martur rêpede asupra fărmăcătoarelor şi asupra preacurvărêţelor* (PAR. august 55^{v}/13). Derivat: *preacurvi* + suf. *-ăreaţă.*

prefiinţáre s.f. „prezenţă", sinonim (învechit, rar) *prefiinţă* (DLR): *Iată că voiu spre d*[u]*m*[ne]*dzăiasca cuminecare, ziditoriul mieu, să nu mă ardz cu prăfiinţarea. Că foc eşt, pre nevrêdnicii ardzându-i* (MOLIT. 100^{v}/25). De la *prefiinţa.*

prestíhuri s.n. pl. „versuri puse înaintea unui text, stihuri-predoslovie": *A lui Metafras prestihuri* (MOLIT. 102^{r}/22). Derivat: pref. *pre-* + *stihuri.*

răsflorí vb. IV. r e f l. (despre flori) „a se scutura"; (f i g.): [Omul] *ca floarea s-au răsflorit, ca fânul s-au tăiat* (MOLIT. 149^{r}/7). Format de la *înflori,* prin schimbare de prefix, calc după slavonul *rascvjatiti.* Vezi şi MOL. 67. Cuvântul este redactat în TDRG^{2} pe baza aceleiaşi atestări. Cu sens identic, dar format cu alt prefix, la Eminescu apare verbul *a desflori* (intranzitiv): *O dată numai maiul vieţei înfloreşte – / La mine-a desflorit* (EMINESCU, O. IV, 14).

ritoricíe s.f. „discurs de orator": *Auziia pre înşii spuind cu alte streine limbi, precum Duhul le da lor* [...], *pre păgâni cătră credinţă vânară cêle d*[u]*mn*[e]*dzăieşt ritoriciie* (PAR. 104^{v}/15). Derivat: *ritoric*[esc] + suf. *-ie.*

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

roșitúră s.f. „culoare roșie, roșeață": *Roșitura hainelor lui* (PAR. 73r/5). Derivat: *roși* + suf. *-itură*.

samvícă s.f. „un fel de harpă de formă triunghiulară": *Veț audzî glasul de trâmbiță, de surlă și cêteră, samvică și psaltire, și de simfonie și de tot fêlul de muzică* (PAR. 62v/1). Din gr. (ἡ) σαμβύκη, ης. Termen utilizat și în BIBLIA (1688) – Daniil, 3.5.

savéc s.m. „numele unui arbust": *Rădicând Avraam ochii săi, vădzu* [...] *un berbêce prins de coarne în tufă de savec* (PAR. 59r/2). Din adj. slavon *savekovŭ*. În TDRG^2, ca adjectiv, „crescut în sălbăticie", după un citat din BIBLIA (1688) – Geneza, 22.13.

sărbărátec, -ă adj. „de sărbătoare, sărbătoresc": *Deadevăr sv*[i]*nțită, în tot sărbăratecă, această svobodnică noapte cu lucori* (PAR. 67r/23). Derivat: *sărbare* (infinitivul lung al lui *sărba)* + suf. *-atec;* substantivul *serbare* este atestat, după DLR și TDRG^2, abia în sec. al XIX-lea.

sâmbruí vb. IV. r e f l. „a se întovărăși": *Aceia carii la ucidere să sâmbruiesc adună șie vistiariu de răutate* (PAR. *3v/13). Derivat: *sâmbră* + suf. *-ui*. În DLR există alte două derivate de la *sâmbră,* ambele regionale, *sâmbrăli* și *sâmbrălui;* în TDRG^2 aceeași atestare din Dosoftei este plasată s. v. *sâmbrălui.*

semănăciúne s.f. „asemănare": *Și scoasă pământul buruiană de iarbă, sămănând sămânță pre rudă și pre sămănăciune* (PAR. *2v/26). Derivat: *semăna* + suf. *-ăciune.*

sfărâmăciúne s.f. „distrugere": *Naintea sfărâmăciunii mêrge ocara. Iară mainte de cădêre – mintea cea rea* (PAR. 11v/22). Derivat: *sfărâma* + suf. *-ăciune.* Cf. și MOL. 60.

simțít s.n. „faptul de a simți; simț": *Toate ale trupului acmu mădulari deșêrte să văd, cêle ce dineaorea mișca, toate-s* [...] *moarte și fără sâmțât* (MOLIT. 149v/13). De la *simți.* În TDRG^2 este cuprins în același articol cu adj. *simțit,* menționându-se că substantivul apărea în literatura veche.

singurăciúne s.f. „faptul de a fi unul singur; unitate": *S-arate trei stături a cinsti într-o sângurăciune de putêre* (PAR. 120r/9). Derivat: *singur* + suf. *-ăciune.*

singurățél adj. „singurel": *Și prorocii tăi ucisără cu sabiia, și rămaș eu sângurățel* (PAR. iulie 52r/12). Derivat: *singurat* (participiul lui *singura)* + suf. *-el.*

stihologhíe s.f. „carte de cântece bisericești": *Citêște peasna 7 și 50 de la stihologhii sau la prorocul Daniil* (PAR. 92r/10); *Aceasta o cântă poeticul, adecă tvorețul, făcătoriul canoanelor, din cântecul lui Moisi, peasna cea dintăi de la stihologhii* (PAR. 76v/6). Din gr.(ἡ) στιχολογία „recitare de versuri".

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

străinicíe s.f. „faptul de a sta printre străini; înstrăinare": *Pentru o dzi a străiniciii tale, îndoite ți le voi da* (PAR. 29^{v}/11); *Cu frica străiniciii voastre vrême să petrêceț* (PAR. noiembrie 14^{v}/17). Derivat: *străinici* + suf. *-ie.*

stricământ s.n. „faptul de a se strica, de a se descompune": *Plângeț neputredul în stricământ. Păsaț de strigaț ucenicilor lui* (PAR. 68^{v}/17). Derivat: *strica* + suf. *-ământ.*

subdá vb. I. r e f l. „a se supune": *Podobiia pre sine subdându-să* (PAR. noiembrie 15^{v}/20). Derivat: pref. *sub-* + *da;* cf. lat. *subdo, ĕre* „a pune sub...". În *Vulgata: Sanctae mulieres, sapientes in Deo, ornabant se, subiectae propriis viris* (1 Petru 3.5).

suflăréț, -eáță adj. „care suflă, suflător": *Lăutoare curățăciune de păcate cu foc suflăreață* (PAR. 86^{r}/13). Derivat: *sufla* + suf. *-ăreț.*

suprăvenire s.f. „acțiunea de a veni deasupra; coborâre": *Ca să ne luminăm cu luminăciune de cunoștință și de bună credință prin suprăvenirea Sv*[â]*ntului D*[u]*h, D*[o]*mnul*[u]*i să ne rugăm* (MOLIT. 6^{v}/6). De la *suprăveni* (DLR). Cf. și MOL. 71. În TDRG^{2} *suprăveni* și *suprăvenire* sunt plasate s. v. *supra,* ilustrând productivitatea prefixului.

surpăciúne s.f. „faptul de a se surpa": *A morțâi prăznuim umorâciune, iadului surpăciune* (PAR. 67^{r}/19). Derivat: *surpa* + suf. *-ăciune.*

suslăudá vb. I. t r a n z. „a preamări, a slăvi": *Suslăudămu-ț străluminatul faieș a fêții chip* (PAR. 72^{r}/6). Compus: *sus* + *lăuda;* cf. lat. *superlaudabilis* (în *Vulgata).*

știrbiciúne s.f. „știrbitură"; (f i g.): *În toate chipurile grijind să o aduci la întreg a căderii aceiia știrbiciune* (MOLIT. 83^{v}/11). Derivat: *știrbi* + suf. *-iciune.* Cf. și MOL. 60.

totputérnic adj. „atotputernic"; (și substantivat): *Omiubitoriule, totputêrnicule, preavêcinice împărate* (MOLIT. 9^{v}/1); *D*[u]*mn*[e]*dzăule și părintele nostru, totputêrnicule* (MOLIT. 45^{r}/8); *Jeluind am jeluit pre D*[o]*mnul totputêrnicul* (PAR. iulie 52^{r}/9). Compus: *tot* + *puternic.*

trelucorát, -ă adj. „cu trei lumini"; (f i g.) „cu trei ipostaze": *Acea de o asêmene în putêre nedespărțâtă știind, preanțăleaptă trelucorată ființă slăvim* (PAR. 125^{v}/17); *Slăvim și cântăm acea sv*[â]*ntă trelucorată, că-i în trei lucori, adecă trei staturi, ipostase* (PAR. 126^{r}/6). Compus: *trei* + **lucorat (< lucoare),* după slavonul *trisvjatlo.*

urnít, -ă adj. „izgonit": *Voi mântui pre acea părăsâtă și pre acea urnită oi priimi* (PAR. 29^{r}/22). De la *urni* cu sensul „a îndepărta" (DOSOFTEI, P. V. 1 160).

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

Atestări vechi ale cuvintelor, ale sensurilor și ale variantelor[7]

adaosúră s.f. (numai la Dosoftei) „adaos": *Deci ce iaste prisne n-are mestecătură, nice adaosură* (PAR. 120r/26). În DA după DOSOFTEI, V. S.

aripá vb. I. t r a n z. (învechit) „a da aripi; a înaripa"; (f i g.): *Nădăjduirea* [...] *spre a ta dragoste înfocată i-au aripat* (MOLIT. 145r/2). În DA figurează ca atestări Barcianu și Bolintineanu.

astá vb. I. i n t r a n z. (numai la Dosoftei) „a sta înaintea cuiva": *Și astătând Zahei, dzâsă către I*[isu]*s* (MOLIT. 69r/12). În DA un singur citat la acest sens (din DOSOFTEI, V. S.).

azimioáră s.f. „diminutiv al lui *azimă*": *Să-mi faci mie de-acolea adzâmioară mică întâi* (PAR. iulie 48r/26). Atestat în DA abia de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

betejíe s.f. „rană, vătămătură" (sensul numai la Dosoftei): *Și-l scoaseră pre Daniil din groapă, și betejie nu s-au aflat pre dânsul* (PAR. decembrie 24r/9). În TDRG[2] este citat DOSOFTEI, V. S.

blădniță s.f. (numai la Dosoftei) „prostituată": *Te întoarce, suflete, către pocăință, ca blâdnița strigând cu lacrimi: „D*[oa]*mne, miluiêște-mă"* (MOLIT. 20v/8). Cuvântul apare și în DOSOFTEI, P. V. 1 142.

blestemățésc, -eáscă adj. (învechit, rar) „de om blestemat; mișelesc": *Domnie blăstămățască* (PAR. 132v/25). În TDRG[2] prima atestare este la Cantemir.

cinstéliște s.f. (numai la Dosoftei) „statuie, idol": *Și dzâsă Daniil: „Iată-vă-s cinstêliștele voastre"* (PAR. decembrie 24v/10). În TDRG[2] figurează ca singură atestare, în DA mai este citat DOSOFTEI, V. S. 71.

cinstitór, -oáre adj. (învechit) „care cinstește": *Era omul acela fără prihană, direpț, adevărat lui Dumnădzău cinstitoriu* (PAR. 32r/6). În DA și TDRG[2] nu sunt atestări din scrierile lui Dosoftei.

cinzeceár s.m. (numai la Dosoftei) „comandant peste cincizeci de oameni": *I-am pusu-i pre înș să oblăduiască preste voi: miiaș și sutari și cindzăcêri* (PAR. decembrie 26r/1). În TDRG[2] este unica atestare, în DA se citează un alt pasaj din *Parimii*, după GCR.

crâncená vb. I. t r a n z. „a înspăimânta": *Închina-se-vor la urmele picioarelor tale toț ceia ce te crâncinară. Și numi-te-vei cetate D*[o]*mn*[u]*lui* (PAR. 50v/3). În DA este numai reflexiv, cu atestări din sec. XIX – XX; în

[7] Omitem acele cazuri, foarte numeroase, care au apărut ca prime atestări în TDRG[2] (vezi nota nr. 6), precum: *mâncăcios, obădat, obraznic, obștenie, opust, pătul, plămăditurâ, plăsmuire, a poncișa, ponegreală, pregetare, pricestuire, pulpar, răsunare, renaștere, singuratic, slobodnicie, a spicui, zamfir.*

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

TDRG[2] este lucrat s. v. *încrâncena.*

dimonésc, -eáscă adj. „care aparține demonilor; demonic": *Izgonire a toată nălucirea și facerea dimonească* (MOLIT. 151[r]/9).

fugár, -ă „care a fugit"; (f i g.): *Pricepură oamenii că de la fața D*[o]*mn*[u]*lui era fugariu* (PAR. 51[v]/13).

găsélniță s.f. „molia albinelor": *Voi întoarce de voi da voauă pentru ani ce-au mâncat lăcusta și cărăbușii și rugina și găsêlnița* (PAR. 103[v]/20). În DA numai atestări din sec. al XIX-lea, în TDRG[2] prima atestare este MS. IEUD.

găzdăluí vb. IV. i n t r a n z. (învechit) „a poposi, a mânea (la cineva)"; (f i g.): *Omul ce rătăcêște din calea învățăturii în ceată de ghigant va găzdălui* (PAR. 20[v]/7). În DA citate din DOSOFTEI, V. S.

gângav, -ă s. m. și f. „bâlbâit": *Cu d*[u]*mn*[e]*dzăiască acoperit gângavul negură tâlcui de D*[u]*mn*[e]*dzău scrisa lêge* (PAR. 80[r]/1). În DA și TDRG[2] nu sunt citate din Dosoftei.

gânj subst. „nuia răsucită (care se folosește ca frânghie)": *Ț-ai gârjobi ca un gânj grumadzii tăi* (PAR. 21[r]/14). Este prima atestare a cuvântului ca apelativ (cf. TDRG[2], unde prima reprezintă un nume propriu provenit din apelativ).

góniță s.f. (regional) „împreunare a animalelor": *Acela luceafăr face tărie goniților, de să gonesc dobitoacele* (PAR. 123[v]/23). În DA numai atestări din sec. al XIX-lea (pentru sensul respectiv o comunicare din Bran); în TDRG[2] citat ANON. CAR.

hâtríe s.f. (învechit) „vicleșug": *Izbăvêște-l de vicleanul și de toate hâtriile lui* (MOLIT. 56[r]/23). În DA este citat DOSOFTEI, V. S.

împletecí vb. IV. r e f l. „a se împiedica": *De vei îmbla, nu ți s-or împletici pașii* (PAR. *14[v]/12). În DA la sensul respectiv numai citate din sec. al XIX-lea.

încujbát, -ă adj. (Mold.) „încovoiat": *Încujbat arc a nuorilor* (PAR. decembrie 22[r]/7).

înfierbăzáre s.f. (numai la Dosoftei) „înfierbântare"; (f i g.): *Învierbăzarea pohtei strămută mintea cea fără răutate* (PAR. septembrie 2[v]/11).

înlegiuí vb. IV. „a întocmi o lege": *Lêgea și poruncile carile am scris să le înlegiuiești lor* (PAR. august 52[v]/4).

lănțúg s.n. (Mold.) „lănțișor": *Nenumărata a ta milă cei de a iadului lanțuje înfășurat vădzându-o spre lumină grăbiia* (PAR. 66[v]/10).

lăutór, -oáre adj. „care spală"; (f i g.): *Lăutoare curățăciune de păcate, cu foc suflăreață, priimit a D*[u]*h*[u]*lui roauă* (PAR. 86[r]/13); în TDRG[2] considerat substantiv feminin.

leșéște adv. (învechit) „în limba polonă": *Și iată-le-s și leșêște* (PAR. 132[r]/1).

lingăriciúne s.f. (numai la Dosoftei) „lingușire": *Minciuna dârză a păgânești lingăriciuni* (PAR. 115[v]/17). În TDRG[2] – un citat din DOSOFTEI, V. S.

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

lucrói, -oáie adj. (numai la Dosoftei) „care lucrează": *Spre a ta lucroaie* [...] *mână aşteptăm* (MOLIT. 119r/7). În TDRG[2] atestări din DOSOFTEI, V. S. şi PAR.

minciuná vb. I. t r a n z. (= *minciuni): Omule a lui D*[u]*mn*[e]*dzău, nu minciuna pre şarba ta* (PAR. 60r/14). În DLR verbul are indicaţia „regional", varianta fiind atestată la PAŞCA, GL. şi în BL XIV, 49.

muriciós, -oásă adj. (numai la Dosoftei) „muritor": *Atotputêrnicule D*[umne]*dzău şi D*[om]*n*[u]*l milei, a rod muricios şi nemuricios* (MOLIT. 113r/1).

năluciníţă s.f. (numai la Dosoftei) „vrajă": *De cătră toată drăceasca năluciníţă premenit* (MOLIT. 115r/12). În DLR şi TDRG[2] citate din DOSOFTEI, V. S.

năsliciúne s.f. (numai la Dosoftei) „dorinţă, poftă"; vezi şi *năslitură: Nu vei păţî ruşine de toate năsliciunile tale* (PAR. 56v/13). În TDRG[2] – atestare din DOS. PS. SLAV. R.

năslitúră s.f. (numai la Dosoftei) „dorinţă, poftă": *Năsliturile înţăleptului* [...] *să să mântuiască* (PAR. 9r/24). În DLR sunt citate din DOSOFTEI, V. S.

necorcít, -ă adj. „care nu este amestecat cu altceva; nealterat": *Pravoslavnica ta lêge ferind necorcită* (PAR. III/10). Apare în DA s. v. *corci,* iar verbul, conform TDRG[2], este prima oară înregistrat la 1825.

necunoştínţă s.f. (în l o c. a d v.) *în necunoştinţă* = fără a şti. *Câte ţ-am greşit* [...] *cu voie şi fără voie, în cunoştinţă şi-n necunoştinţă* (MOLIT. 99r/23). În DA – s. v. *cunoaşte,* din DLR şi TDRG[2] lipseşte.

necutezát, -ă adj. (numai la Dosoftei) „modest, umil": *Cădem cu zdrobită inemă, cu necutedzat obraz rugându-ne, izbăvire de greşeale să aflăm prin ruga ta* (PAR. noiembrie 20r/4). Lipseşte din DLR (în TDRG[2] – la DOS. LIT.[2]).

nedomolít, -ă adj. negativ al lui *domolit: Să gândiţ nepricepoşii hâtrie şi cei nedomoliţ băgaţ inemă* (PAR. noiembrie 9v/19); în DLR prima atestare – CANTEMIR, IST.

nefiínd s.n. (numai la Dosoftei) „nefiinţă": *Din nefiind le-au făcut D*[u]*mn*[e]*dzău în fiinţă* (PAR. 94r/24). Lipseşte din DLR (în TDRG[2] – o atestare din DOS. LIT.[2]).

neguríţă s.f. (învechit şi popular) diminutiv al lui *negură: O neguriţă mititea, câtu-i o urmă bărbătească, suind din mare* (PAR. iulie 51r/17). Atestat şi în DOSOFTEI, V. S.

negurós, -oásă adj. „întunecat, mohorât": *Nuăr neguros pre muntele lui Sinai* (PAR. 38v/14). Este cea mai veche atestare a cuvântului (în TDRG[2] prima – BIBLIA 1688).

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

nemuriciós, -oásă adj. (numai la Dosoftei) „nemuritor": *Rod* [...] *nemuricios* (MOLIT. 113^{r}/1).

nemuritoríe s.f. (învechit, rar) „nemurire": *Cela ce sângur ai nemuritorie* (MOLIT. 108^{v}/18); *Nemuritorie tuturor ai dăruit, de om iubitoriule* (PAR. 84^{v}/5); *Nemuritorie iaste pomeana lui* (PAR. noiembrie 11^{r}/4). În DLR, în afară de DOSOFTEI, PS., există o atestare la MOLNAR.

nepărăsít adv. (învechit) „neîncetat, întruna": *Nepărăsât mirându-să, slăviia* (PAR. 80^{v}/9). În DLR sunt atestări de la Coresi la Cantemir, inclusiv DOSOFTEI, V. S.

neputrezíe s.f. (numai la Dosoftei) „însuşirea de a nu putrezi"; (f i g.) „veşnicie„: *Iertare greşêlelor,* [...] *îmbrăcămînt de neputredzâie, fântână de viaţă* (MOLIT. 54^{r}/23). În TDRG^{2} este redactat după DOS. LIT.^{2}; lipseşte din DLR.

nerău, nereá adj. (învechit) „bun": *Milostiv eşt şi de bine făcătoriu. Nerău priimitoriu tuturor ce-au făcut fărălegi* (MOLIT. 104^{r}/17). În DLR sunt citate din *Psaltirea scheiană,* Coresi şi Ispirescu.

nestricăciós, -oásă adj. (învechit) „etern, veşnic": *Spre moştenie nestricăcioasă şi neimată şi neveştedzâtoare, ferit în ceriuri pentru noi* (PAR. iunie 45^{v}/2). În DLR şi TDRG^{2} – atestări din alte lucrări ale lui Dosoftei şi din alţi autori.

nezlobív, -ă adj. (învechit) „inocent, nevinovat": *Eu, ca un miel nezlobiv dus de jărtvuit* (PAR.. 45 ^{r}/11). În DLR sunt citate din Coresi şi Ureche.

nodurós, -oásă adj. (despre lemne) „cu noduri"; (f i g.): *Cu direptate-s toate graiurile rostului mieu. Nemică nu-i într-înse sucit, nice noduros* (PAR. noiembrie 9^{v}/25). În DLR sunt atestări începând din sec. al XIX-lea; în TDRG^{2} cea mai veche atestare – din 1785.

obrăznicí vb. IV. r e f l. „a îndrăzni, a cuteza": *La cuminecatul s*[vi]*nţitelor tale cum mă voi obrăznici, nedestoinicul?* (MOLIT. 92^{v}/12). Este prima atestare (în TDRG^{2} citat Corbea); sensul respectiv apare în DLR întâi ca tranzitiv şi intranzitiv, iar ca reflexiv – abia la Costache Negruzzi.

oglindí vb. IV. r e f l. (învechit) „a privi, a se uita": *Oglindindu-să dincoace şi dincolea, nu vedea pre nime* (PAR. 35^{v}/14). Verbul slavonesc *oględati sę* „a privi împrejur" este de asemenea reflexiv. În DLR sensul este numai tranzitiv.

oi interj. „vai": *Şi dzâsă: „Oi, dară D*[oa]*mne! De au nu-s acêstea cuvintele mêle, ce-am grăit încă până eram în pământul mieu* (PAR. 52^{v}/24); atestat prima oară la Mardarie.

omdrágoste s.f. (numai la Dosoftei) „dragoste pentru om": *A ta omdragoste muriia* (PAR. 72^{v}/3).

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

păpădíe s.f. (Bot.) *„Taraxacum officinalis": Adzâme cu păpădii s-or mânca* (PAR. 51r/1). Prima atestare în TDRG[2] este BIBLIA (1688).

păgânîme s.f. „totalitatea păgânilor": *Iaca, păgânimile carile nu te ştiu te vor chema* (MOLIT. 3r/17). În TDRG[2] atestat la 1800 (Budai-Deleanu).

pângăritúră s.f. „păcat", (învechit) *pângăriciune: Naintea ta toate pângărituri am făcut* (MOLIT. 104v/18). În DLR sunt numai surse regionale. Această atestare, menţionată şi în TDRG[2], modifică delimitarea ariei de circulaţie a cuvântului, restrânsă, conform DLR, la Oltenia şi Muntenia.

persidésc, -éască adj. „persan": *În cuptorul, avramieştii cuconi, în cel persidesc,* [...] *strigă* (MOLIT. 62r/9). Este prima atestare; în DLR se citează numai ALEXANDRIA.

pleámă s.f. „neam, seminţie": *Întoarce pentru şerbii tăi, pentru plemile moşteniii tale, ca puţântel să moştenim muntele cel s*[vâ]*nt al tău* (PAR. octombrie 7r/6). În DLR nu se cunoaşte datarea unicei atestări a sensului vechi pentru *pleamă* [1] (IORGA, S. D.); în TDRG [2], Dosoftei este citat la omonimul cuvântului *(pleamă* [2] „pată, semn, aluniţă pe piele", DLR).

prosopoporían subst. (= *prozopopee),* probabil o greşeală, în loc de *prosopopoían* (< gr. ἡ προσωποποιία, ας): *Aici aduce din cuvintele Isaiei poeticul şi face un fêli oarecare de înfăţărare, prosopoporian* (PAR. 87v/15). Cuvântul *prozopopee* este înregistrat pentru prima oară la 1798, în *Retorica* lui Ioan Molnar (cf. DLR).

retóric s.m. „retor": *Apostolii era neînvăţaţ, de ritorică şi limbi nu ştiusă, iară atunci să feaceră mai presus de toţ retoricii* (PAR. 118r/15). În DLR sunt citate numai dicţionare (VALIAN, V. şi DDRF).

samoglásnic s.n. (învechit) „cântec bisericesc în versuri care serveşte la crearea unor tropare izolate": *Samoglasnice* (PAR. 104v/18). Prima atestare din DLR este de la 1713; din TDRG[2] lipseşte cuvântul.

scăldúş s.n. (= *scălduşă* „scăldătoare"): *Scălduş d*[u]*mn*[e]*dzăiesc de prăfacere* (PAR. 111r/3). Cuvântul este atestat în DLR abia la 1862 (PONTBRIANT, D.); în TDRG[2] derivatul figurează la un loc cu baza lui, *scaldă,* şi deci nu se poate deduce care dintre ele este utilizat de către Dosoftei.

singurél adj. diminutiv al lui *singur: Teascul călcatu-l-am sângurel* (PAR. 73r/11). În DLR diminutivul apare abia în scrierile Şcolii Ardelene, iar în TDRG[2] este pus împreună cu baza.

stângăcí vb. IV. i n t r a n z. „a şchiopăta": *Greşit-am, nedereptate făcut-am, ş-am stângăcit. Greşit-am, strâmbătate făcut-am, şi m-am osândit* (MOLIT. 105r/1); în MS. 45 apare de asemenea verbul *a stângăci* – aceasta fiind cea mai veche atestare (în MS. 4389 *a şchiopăta).* În TDRG[2] – o atestare din BIBLIA (1688). În DLR apare numai ca tranzitiv factitiv, tot după BIBLIA (1688),

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

verbul fiind, de fapt, în context, intranzitiv; este deci o greşeală de interpretare în DLR *(Vulgata: ipse vero claudicabat pede).*

sugărél adj. „sugar": *Cucon sugărel pre bortă de aspide, şi cel înţărcat pre covrul puilor de aspide* (PAR. decembrie 28^{v}/6). În DLR prima atestare este CIHAC.

súpră adv. (= *supra),* în loc. prep. *supră de* „mai presus de": *Troiţă supră de fiinţă, supră de bunătate* (MOLIT. 9^{r}/1); cf. *asupra, asupră* (DA). Vezi şi cuvintele derivate de Dosoftei cu pref. *supră- (suprăveni, suprăvenire).* În DLR cuvântul *supra* figurează numai ca prepoziţie.

sutár s.m. (învechit) „comandant peste o sută de oameni; sutaş": *Să oblăduiască preste voi: miiaş şi sutari* (PAR. decembrie 26^{r}/1). În TDRG^{2} numai cu sensul „bancnotă de 100", atestat la 1910; în DLR o singură atestare, din 1574.

şerbí vb. IV. t r a n z. (învechit) „a face pe cineva să devină şerb, rob": *Nemêrnică va hi sămânţa ta, în ţară nu a sa, şi vor şerbi pre înş* (PAR. 7^{r}/26). În DLR la sensul respectiv sunt numai dicţionare, începând cu DDRF.

şocârlát (= *ciocârlat)* subst. „purpură": *Şubi feace bărbatului ei, şi de mătase, şi de şocârlat, şi veşminte* (PAR. 28^{r}/19). În DA s.v. *ciocârlat* se spune: „Păstrat numai în cântece vechi".

ştersătúră s.f. „faptul de a şterge": *Ştersătură a multelor mêle păcate* (MOLIT. 97^{v}/8). În TDRG^{2} atestat cu aproape două secole mai târziu, la 1868.

şúbă s.f. (învechit) „hlamidă": *Toţ cari-s la dânsa sânt îmbrăcaţ cu-ndoite veşminte. Şi şubi feace bărbatului ei* (PAR. 28^{r}/18); *Te încununaş în cununa de ocară* [...] *şi şubă batgio*[co]*rită îmbrăcaş* (PAR. 41^{v}/25). În DLR prima atestare a cuvântului într-un text românesc – la 1802.

topitoáre s.f. „cuptor pentru topit metale": *Postăţâră plata ta treidzăci de arginţ. Şi dzâsă D*[o]*mn*[u]*l cătră mine: „Bagă-i în topitoare"* (PAR. 41^{r}/10). În DLR sensul respectiv apare înregistrat prima dată în MINEIUL (1776), deci mai târziu cu aproape un secol.

tréier s.n. „treierat": *Vă să va agiunge trierul cu culesul viilor* (PAR. septembrie 1^{v}/20). În DLR şi TDRG^{2} cea mai veche atestare este de la 1741.

tulburát s.n. (învechit) „tulburare": *Stătu marea de turburatul ei* (PAR. 51^{v}/25). În DLR este atestat la Coresi şi în PSALT.

varég s.m. (la pl.) „denumire dată normanzilor de către slavii de răsărit, bizantini şi arabi": *Audzând că-i aproape gura Dniprului şi poate de-acolo mêrge la slovêni şi la varêj, şi de la varêghi la Râm* (PAR. noiembrie 18^{v}/28).

văstreinát, -ă adj. „înstrăinat": *Părăsând pre D*[o]*mn*[u]*l şi mâniat pre sv*[â]*ntul lui Izrail, văstreinat îndărăpt* (PAR. *1^{v}/3).

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

viaţăfăcătór, -oáre adj. „făcător de viaţă": *Bl*[ago]*sl*[o]*vit eşt, cu prea sv*[â]*nt*[u]*l şi dulcele şi viaţăfăcătoriul tău d*[u]*h* (MOLIT. 49^{v}/15).

vindecăciúne s.f. „vindecare": *Omul blând – inemii vraci, şi vindecăciune oaselor – inema sâmţâtoare* (PAR. 5^{v}/18). Înregistrat şi în DOSOFTEI, P. V. 1 160.

vindecăréţ, -eáţă adj. „vindecător": *D*[oam]*ne, vindecăreaţa ta putêre din ceri trimite* (MOLIT. 71^{r}/21).

vindecătúră s.f. „vindecare"; (f i g.): *Atunce va izbucni timpuriu lumina ta, şi vindecăturile tale de sârg vor răsări* (PAR. 21^{r}/24). În TDRG [2] atestat la Budai-Deleanu.

vinóvnic s.m. „cel carc dă naştere; părinte": *A morţâi prăznuim umorâciune* [...]. *Giucând să cântăm pre vinovnicul, pre sângur bl*[a]*g*[o]*sl*[o]*vit, a părinţilor Dumnădzău* (PAR. 67^{r}/21).

vistiár s.n. „încăperea cea mai retrasă"[8]: *Te-ai îmbrăcat cu trupul nostru cel pemintesc ş-ai îmblat de l-ai cercat prin vistiarele iadului de l-ai scos, deaca l-ai aflat, pre Adam* (PAR. 81^{r}/20). Cf. lat. *vestiarium*, care avea şi acest sens.

vitéjnic, -ă adj. „viteaz": *Întru cereştile cămări nepărăsând, vitéjnicii măcenici ţî să roagă, Hristoase* (MOLIT. 142^{r}/22).

vlástie s.f. „putere": *D*[u]*mn*[e]*dzău despre fire şi despre stăpânie şi vlastie iaste într-una şi voia şi facerea* (PAR. 120^{v}/1).

vlăstărí vb. IV. t r a n z. „a face să crească; a da"; (f i g.): *Nuorii picurêdze dereptate. Să răsaie pământul şi să vlăstărêdze milă* (PAR. iunie 45 bis^{r}/8).

voinicíme s.f. „oaste": *De carele să tem îngerii şi toate voinicimile* (PAR. noiembrie 20^{r}/8).

zornăí vb. IV. i n t r a n z. (despre obiecte, piese de metal sau instrumente muzicale) „a produce un sunet prin lovire": *Aramă ce sună sau chimval ce zărnăiaşte* (MOLIT. 70^{v}/9). În TDRG [2] prima atestare este de la 1847 (Anton Pann).

Sensuri şi valori gramaticale neînregistrate în DA / DLR

bătăúş s.m. „cel care loveşte coardele unui instrument muzical"; (în contextul unei comparaţii): *Ca o cêtere musicească, la toţi vederat spusără, cu d*[u]*mn*[e]*dzăiescul bătăuş tăinuit* (PAR. 106^{r}/2).

brăzdáre s.f. „brazdă": *Feace hălăşteu încăpătoriu, ca de doauă brăzdări de sămănat pregiur oltariu* (PAR. iunie 37^{v}/14). În DA numai „acţiunea de a brăzda" s. v. *brăzda*.

[8] Cf. DHLR II, p. 548 – 549 (elementul fiind considerat de origine grecească); Al. Mareş plasează cuvântul între cele de proveniență slavă *(Liturghierul lui Coresi.* Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, 1969, p. 11).

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

buş s.n. „pumn": *Băteţ cu buşurile pre cel smerit* (PAR. 21ʳ/10). În DA sensul „pumn" este atestat numai în expresii, menţionându-se faptul că acest cuvânt se găseşte la meglenoromâni şi la aromâni.

colţós, -oásă adj. (despre drumuri) „cu hopuri, cu asperităţi; colţuros": *Face-le-voi lor* [..] *căile cêle colţoase să hie nêtede* (PAR.10ᵛ/25).

covăsí vb. IV. t r a n z. „a face să dospească": *Mic covăsăţ toată frământătura covăsêşte* (PAR. 49ʳ/22). În DA: „a înăcri laptele cu o cantitate mică de chişleag".

crâncená vb. I. t r a n z. f a c t. „a face să fie cuprins de groază": *Fiii celora ce te-au smerit şi te-au crâncenit* (PAR. 50ᵛ/2); iar mai departe: *Toţ ceia ce te crâncinară* (PAR. 50ᵛ/3). În DA, după *a crâncena* (s. v. *crâncen)* se specifică: „(cu part. neobicinuit) *crâncenít,-ă"*.

crescătúră s.f. „ceea ce creşte, ceea ce se dezvoltă din ceva"; (cu sens abstract): *Deaca s-a face într-o crescătură închipuirii morţii tale prin botedz, partnică şi învierii tale să să facă* (MOLIT. 54ᵛ/7). În TDRG²: „Auswuchs".

croiálă s.f. „instrument de tăiat": *Să croia, pre obicêiul lor, cu cuţâte şi cu croiale, până în vărsatul sângelui pre dânşii* (PAR. iulie 50ʳ/26); *a croi* însemna şi „a face tăieturi (mai ales cu un cuţit) pe corp" (DA).

gămălíe s.f. „boţ, cocoloş": *Luă Daniil smoală şi iarbă pucioasă şi lână şi le hiarsă împreună şi face gămălie şi o aruncă în gură zmăului* (PAR. decembrie 24 ᵛ/8). Sens mai apropiat de cel etimologic, cf. DA (în magh. *gomoly* „ghem, boţ", în scr. *gomolja* „boţ de brânză").

izbélişte s.f. (adverbial) „în calea loviturilor sorţii, la voia întâmplării": *Eu rătăcită izbêlişte şi lucrătoare din loc în loc cutrierând* (PAR. 36ᵛ/26).

împănát, -ă adj. „acoperit cu pene": *Feace D*[u]*mn*[e]*dzău chiţâi cei mare* [...] *şi toată pasărea împănata pre rudă* (PAR. *5ʳ/14). În DA nu sunt atestări pentru acest sens, iar la verbul *a împăna* definiţia corespunzătoare este numai (despre păsări) „se acoperi cu pene, a le creşte penele", deşi în toate citatele este forma adjectivală, cu acelaşi sens ca la Dosoftei.

închipuiciúne s.f. (cuvântul apare numai la Dosoftei) „faptul de a lua chip de...": *Denaintea obrazului lor purcedea şi-nchipuiciunea obrazelor lor, obraz de om – obraz de leu* (PAR. 30ᵛ/1). În DA definit: „simbol; asemănăre; figură".

înfierá vb. I. i n t r a n z. (în varianta *înfira)* „a începe": *Cu înţălepciunea ta ai înfirat de-ai gătat pre omul, ca să stăpânêdze preste cêle de tine făcute fapte* (PAR. noiembrie 10ᵛ/17); în DA (despre păr) „a începe să crească" şi „a se ivi întâii bulbuci pe apa pusă la fiert", cu etimologia din lat. pop. **in-filo, are (*< *filum* „fir"); „varianta" este omonimă cu *a înfira* „a coase cu fir" (derivat românesc de la *fir)* şi ar fi trebuit să figureze ca formă-titlu, întrucât cuvântul are circulaţie în Moldova (cf. şi DRLV), rostirea cu *ie* în loc de *i* fiind regională.

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

Primele atestări pe care le citează dicționarele până acum sunt din scrierile lui Dimitrie Cantemir.

întâi s.n. (în l o c. a d v.) *întru-ntâiuri* = înainte, mai întâi: *Pre mine óstrovele aşteptară şi corabii de Tharsis întru-ntâiuri, să-ţ aducă cuconii tăi de departe* (PAR. mai 43^{v}/18).

luceáfăr s.m. „astru": *Şugubăţii avea pre Crono, lătinêşte-l chema Saturnus, luceafărul sâmbetei* (PAR. 124^{r}/4); *şugubăţ* are aici sensul de „ucigaş" (cf. DLR, TDRG^{2}), cu referire la faptul că Cronos, potrivit legendei, și-a înghițit copiii. *Luceafărul cel mare* = planeta Venus, cu numele popular Luceafărul (de seară sau de dimineață): *Lătinii îi zâcea Venera. Şi o mutară la luceafărul cel mare* (PAR. 123^{v}/22).

lucoáre s.f. „lumină"; (f i g.) „ipostază": *În trei lucori, adecă trei staturi, ipostase* (PAR. 126^{r}/7). Vezi și *trelucorat*.

măiestrí vb. IV. t r a n z. (învechit; complementul indică oameni) „a manevra prin intrigi, prin aranjamente": *Iaca neamul fiilor lui Izrail, mare mulţâme, şi-i mai tare decât noi.* [...] *Să-i măiestrim, să nu să cândva înmulţască* (PAR. 31^{r}/24). În DLR sensul „a face intrigi, a unelti" este intranzitiv, iar la tranzitiv complementul indică intriga respectivă.

nătăríe s.f. „ lipsă de putere, de tărie; slăbiciune": *Gonêşte de la dânsul toată nătărıia şi neputinţa* (MOLIT. 72^{v}/11). Este sensul etimologic: *nătărăie* < *nătărău* < *netare* < *tare*. În DLR s.v. *nătărăie* „nesocotință, prostie; naivitate". În TDRG^{2} prima atestare este la Budai-Deleanu.

nenumărát, -ă adj. „nemăsurat, nemărginit": *Nenumărata a ta milă* (PAR. 66^{v}/10).

pricăjiciúne s.f. „rană de lepră": *Va pune mâna sa pre pricăjiciune şi o va strânge de pre trupul mieu* (PAR. ianuarie 35^{v}/15). Vezi și sensul vechi al lui *pricăji*. În DLR și TDRG^{2} numai sensul „pângărire".

răstoárce vb. III. r e f l. „a se întoarce; a se preface": *Soarele se va răstoarce în întunêrec şi luna în sânge* (PAR. 104^{r}/11).

răzgândí vb. IV. i n t r a n z. „a-și schimba părerea": *Să căi D*[u]*mn*[e]*dzău că feace omul pre pământ şi răzgândi. Şi dzâsă D*[u]*mn*[e]*dzău: „Ştêrge-voi pre omul ce l-am făcutu-l"* (PAR. *22^{r}/5). În DLR verbul este numai reflexiv.

simfónie s.f. „instrument muzical": *Veţ audzî glasul de trâmbiţă, de surlă şi cêteră, samvică şi psaltire, şi de simfonie şi de tot fêliul de muzică* (PAR. 62^{v}/2). Sensul învechit este glosat în TDRG^{2} „Blasinstrument" (= instrument de suflat); lat. *symfōnia* este numele unui instrument muzical, un fel de mandolină; gr. (ἡ) συμφωνία are și sensul „instrument muzical". Varianta aceentuală paroxitonă nu este semnalată în DLR, iar în legătură cu sensul se menționează: „(Suspect; cu sens colectiv) Totalitatea instrumentelor cu coarde dintr-o orchestră", după dicționarele lui Șăineanu și Candrea.

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

speriós, -oásă adj. „fricos"; (substantivat): *Lung-răbdătoriul om multu-i în minte, iară spăriosul putêrnic îi nebun* (PAR. 5^{v}/17).

ticăiţíe s.f. (cuvântul apare numai la Dosoftei) „mizerie, nenorocire": *Scăpară de fericinţă, luară ticăiţâie, să izgoniră de la odihna aceluia lăcaş luminat* (MOLIT. 126^{v}/3). În DLR numai „ticăloşie, nemernicie"; în TDRG^{2} glosat „Erbämlichkeit, Nichtswürdigkeit", primul termen însemnând atât „mizerie", cât şi „ticăloşie, infamie", cu citate din DOSOFTEI, V. S.

titluí vb. IV. t r a n z. „a da titlu unei lucrări, unui capitol etc.": *Aşea i-au deasupra titluit* [psalmii] (PAR. 117^{v}/4). În DLR sensurile se referă numai la persoane. După TDRG^{2}, prima atestare a cuvântului este de la 1722 (Cantemir).

tropotí vb. IV. i n t r a n z. **(1)** (despre ramuri) „a produce zgomote repetate lovindu-se unele de altele": *Munţâi şi dealurile să vor schimba, aşteptându-vă cu bucurie, şi toate lêmnele câmpului vor tropoti cu ramurile lor* (PAR. 70^{v}/13); **(2)** „a produce sunete bătând din palme": *Toate limbile tropotiţ cu mânule, că s-au suit H*[risto]*s unde-ş era dintru-ntâi* (PAR. 71^{v}/22).

Variante şi forme flexionare neînregistrate în DA / DLR

cerşére s.f. (= *cerşire)* „cerere, rugăminte": *Să nu-ş cêie D*[u]*mn*[e]*dzăul său cerşérile sale* (PAR. decembrie 23^{v}/8). Cu ajutorul acestei formaţii se realizează în text o figură etimologică: *a cere cerşeri.* Pentru forma *cerşi,* cf. DA.

curăţăciúne s.f. (= *curăţiciune): Lăutoare curăţăciune de păcate cu foc suflăreaţă priimiţ a d*[u]*h*[u]*lui roauă* (PAR. 86^{r}/13).

lungáre s.f. (= *lungire)* „prelungire (în timp)": *Lungare de trai li s-au dat lor până în an şi în timp* (PAR. decembrie 23^{r}/21). Cf. *delungare* (TDRG^{2}).

necărturăréţ s.m. (numai la Dosoftei) „necărturar": *Necărturăreţ înţălepciune au învăţat* (PAR. 102^{r}/17). În DLR *necărturáreţ,* cu un citat tot din Dosoftei, apud HEM 396.

pleástru s.n. (= *plasture): Nu iaste* [...] *nice rană, nice zgaibă, nice lovitură ustunoaie, lui pliastru a pune, nice oloi* (PAR. *1^{v}/8). În TDRG^{2} prima atestare este din BIBLIA (1688).

purcesătúră s.f. (= *purcezătură,* cuvânt înregistrat în DLR numai pe baza dicţionarului lui Cihac): *Sprijinêşte cu scutul purcesătura lui întru să ferească căile direptilor* (PAR. *7^{v}/4).

râncejúne s.f. (= *lâncejune)* „boală": *Spală-mi râncegiunea trupului, imala sufletului* (MOLIT. 52^{v}/21).

râncezeálă s.f. (= *lâncezeală)* „boală": *Curăţêşte-o de trupasca râncedzală* (MOLIT. 46^{r}/21).

strâmbá vb. I., prez. ind. *strâmbez: Asupra acelora ce strâmbadză giudeţul nemêrnicului* (PAR. august 55^{v}/16).

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)

sufletór, -oáre adj. (= *suflător;* substantivat): *Cântând David, acel sufletori de d*[u]*mn*[e]*dzăire* (PAR. 79ʳ/7).

svobódnic, -ă adj. (= *slobodnic)* „liber": *Sv*[iț*n*]*ită, în tot sărbăratecă, această svobodnică noapte cu lucori a străluminateca dzî a Învierii* (PAR. 67ʳ/23). În DOSOFTEI, P. V. 1 156 mai este atestată și forma *sfobodnic,* cu valoare substantivală.

Câteva concluzii

Deși exemplele aduse aici în discuție sunt în număr restrâns față de întreg lexicul scrierilor lui Dosoftei, acestea pot să dea o imagine asupra dezinvolturii cu care autorul a procedat în domeniul formării cuvintelor, ca și orientarea sa spre diferite limbi pentru împrumuturi, chiar atunci când exista un termen românesc uzual pentru noțiunea respectivă.

Personalitatea mitropolitului Dosoftei în cultura noastră ar fi impus ca vocabularul lucrărilor lui să fie preluat integral în *Dicționarul limbii române.* În condițiile actuale, bogăția lexicului din opera lui ar putea fi relevată în întregime printr-un dicționar electronic, iar pentru studiul limbajului poetic ar fi necesară introducerea în seria dicționarelor de autor a creației lui în versuri.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DOSOFTEI, P. V. = Dosoftei, *Psaltirea în versuri. 1673.* Ediție critică de N. A. Ursu. Cu un cuvânt înainte de Înalt Prea Sfințitul Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974.

EMINESCU, O. IV = M. Eminescu, *Opere.* [Vol.] IV: *Poezii postume.* Ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1952.

MOLIT. = Dosoftei, *Molitãvnic de-nțãles.* Iași, [1681].

MS. 45 = *Manuscrisul românesc 45,* cuprinzând copia revizuită a primei traduceri, din sec. al XVII-lea, a *Vechiului Testament.* Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca.

MS. 4389 = *Manuscrisul românesc 4389,* cuprinzând a doua traducere, din sec. al XVII-lea, a *Vechiului Testament.* Biblioteca Academiei Române.

PAR. = Dosoftei, *Parimiile preste an,* [Iași], [1683]. Întrucât paginația se repetă, am marcat prima parte prin asterisc, iar la ultima am indicat luna.

TDRG^2 = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* 2., überarbeitete und ergänzte Auflage herausgegeben von Paul Miron, Band I – III, Wiesbaden, 1985 – 1989.

Celelalte abrevieri sunt preluate din DLR.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

BDD-A1957 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:52 UTC)